

Sztálinista bírálókat Budapestről ^[1]

Az első csehszlovákiai magyar tankönyv VKM szemmel

„Igen furcsán hat a következő mondat: 'Sorsunk Szlovenszkóhoz köt.' Figyelmén kívül hagyva azt, hogy miért Szlovenszkóról, miért nem Csehszlovákiáról beszél, mindenesetre fel kell figyelni erre a megjegyzésre. A sors ide köt - ez azt jelenti, hogy bele kell törödni abba, hogy itt kell élnünk. A sovinizmus tér vissza ebben a mondatban. A népi demokráciák nem ezzel a gondolattal nevelik a nemzetiségek gyermekeit.”

Bevezető

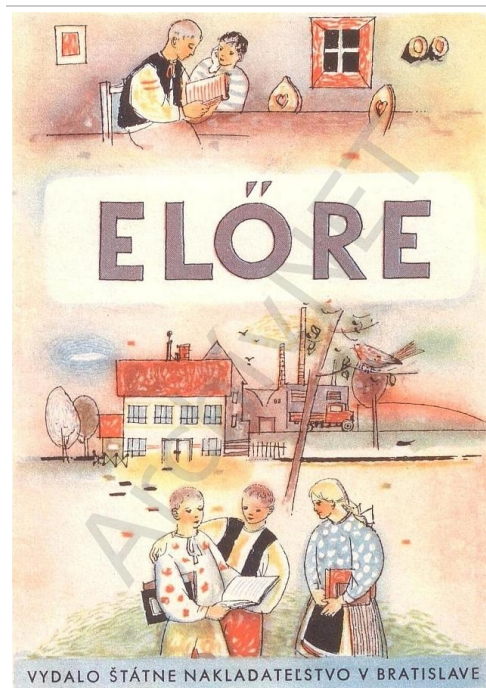
A második világháború után újból megalakuló Csehszlovákiában súlyos elnyomatásba kerültek az ott élő magyarok, minden joguktól megfosztották őket, még állampolgári státusukat is elveszítették. Az állandó megfélemlítés, és a kitelepítés és deportálás 1945 és 1948 közötti szörnyű időszakában a magyar tanítási nyelvű iskolák zárva maradtak, a gyerekek magyarul nem tanulhattak. Ezeket az iskolákat csak a konszolidáció bekövetkezése után, 1948 szeptemberében nyitották csak meg újra.

A budapesti Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) a „hontalanság éve” alatt fokozott figyelemmel kísérte a felvidéki helyzet alakulását és a Magyarországra menekült diákok sorsát. Ez a hozzáállás 1948 után határozottan az ellenkező előjelűvé változott, és elutasító magatartás kezdte jellemezni az immár egyértelműen kommunista kultúrpolitikát folytató minisztériumot.

Ennek egyik szemléletes példája a felvidéki magyar gyermekek oktatására hivatott tankönyv írásbeli bírálatának esete.

A magyar Külügyminisztérium 1949. augusztus elején beszerezte az „első Csehszlovákiában megjelent magyar ábécés olvasókönyvet” és „szíves tájékozódás végett” (de Bizalmas! megnevezésű küldeményként) egyenesen Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek küldte meg. Választ vagy bármelyfajta véleménynyilvánítást nem igényeltek.

Az említett ABC-s könyv – egy róla készített feljegyzéssel egyetemben – fennmaradt, és mind a csehszlovákiai magyar gyermekek korabeli tanításának megismerése szempontjából, mind pedig a budapesti kultuszterca hozzáállásának vizsgálata szempontjából igen sok tanulságos adatot tartalmaz.

Az Előre című ABC és olvasókönyv címlapja

A könyv első részében a betűk begyakorlására helyezik a hangsúlyt, majd az olvasási tudás és annak élménye elsajátítása végett rövid szövegeket (verseket, népköltéseket, szlovák és magyar népdalokat, mesécskéket és egyéb történeteket) közölnek, vagy nevesebbnek tartott írók tollából (Pósa Lajos, Szabolcska Mihály, Móricz Zsigmond, stb.) vagy a könyv szerzőjétől, Farkas Istvántól (F. I. szignó alatt).

E történetek többnyire még a gyermeki fantáziavilágot szólítják meg (pl. állatmesék), vagy éppen a paraszti-falusi világból vett élethelyzeteket dolgoznak fel a többnyire vidéki környezetben élő magyar gyermekek számára is érthető formában (a falusi estéről, favágásról, nyájörzésről, stb.).

Előfordul néhány vallásos jellegű szöveg is (egy betlehemes, a húsvétról szóló történet, illetve Isten valamiféle kontextusban való említése), de ennél több a munkásmozgalmi-internacionalista töltetű történet vagy vers, vagy éppen a Csehszlovákia akkori elnökének, Klement Gottwaldnak versben történő magasztalása. (E versike egyébként a kort is jelképezi: „A prágai várban/Elnökünk most ébred/Mosolyogva nézi/A sok tarka népet. //Születése napján/Felkösztöntjük szépen/Mosolyog is reánk/Mindenütt a képen./)

A(z) Adobe Flash Player érték már nem támogatott

Gottwald Kelemen

A nemrég befejeződött háborúról és az új csehszlovák államról is születtek kisebb történetek („*Csehszlovákia a mi hazánk.*”)

A tankönyvben vegyesen használták a Szlovákia és a Szlovenszko kifejezéseket, lévén, hogy a szlovák állam élvezett bizonyos önállóságot Csehszlovákián belül. A helyneveket viszont többnyire nem merték magyar megfelelőjükön megadni, hanem csak a szlovák formájukban (Praha, Zvolen).

A(z) Adobe Flash Player érték már nem támogatott

S - Sz

Ortutay miniszter a megkapott tankönyvet Gyalmos János minisztériumi főosztályvezetőnek, valamint az Országos Neveléstudományi Intézet számára küldte tovább, véleményezést kérve tőlük. Az augusztus végén visszaküldött könyvhöz Gyalmos mellékelte egy négy oldalas bírálatot, melynek végén egyébként nem szerepelt aláírás, és a gépelt szöveg elején kézírással és lila színnel tüntették fel a „Bizalmas!” megjelölést.

A feljegyzés tartalmának vizsgálatánál nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a korszakot, amelyben keletkezett, sem pedig azt, hogy magának a miniszternek szánták. Ettől függetlenül a bírálat rendkívül jellegzetes módon viseli magán a sztálinista–rákosista kor stílus- és tartalmi jegyeit, sőt egyoldalúságában túl is tesz rajtuk.

Arról a tényről, hogy ez a felvidéki magyarság első tankönyve a háború óta, szó sem esik. A tartalmi elemzésnél az ideológiai szempontok játszanak elsődleges szerepet, azon belül is az egyház és a vallásosság elleni harc dominál (1949-ben vagyunk!), majd ezt követi a Szovjetunió dicséretének és a személyi kultusz hangsúlyozása. Sokadlagos helyre szorul a pedagógiai tartalom vizsgálata – bár végül azt is igen negatívan értékelik. A felvidéki magyarság oktatásának jogai, megsegítésük és az esetleges támogatás lehetősége meg sem jelenik a bírálatban. Tartalmi pozitívumot sem említ meg a kritika.

Elgondolkodtató a következő mondat is, amelynél nehezen hihető, hogy a bíráló ennyire ne tudta volna a felvidéki magyarok nyelvi identitását: „ezeknél a gyermekeknél különösen fontos, hogy szép magyarságot tanuljanak, hiszen a magyar nem anyanyelvük.”

A feljegyzésben a fentiekén kívül egyéb tanulságos jellemzőkre is rá lehet bukkanni. Így például Isten nevét eleinte nagy „I” betűvel írták, és csak a legvégén kicsivel, pedig a készítő mindeközben legnagyobb erővel a klerikalizmust ostromozza. Tévedés az a beállítás, hogy Pósa Lajos *Fohásza* lenne a legutolsó vers, ugyanis a könyvet egy *A Munka dala* című, a szerző által írt vers zárja. A Szovjetunió harsogó dicsérete ebben az időben Magyarországon általánosan kötelező volt, de a korabeli Csehszlovákiát kevésbé jellemezte. A feljegyzés készítője az ún. Szlovák Nemzeti Felkelés (Slovenské národné povstanie) esetén szemére veti a tankönyv írójának, hogy „nem emlékezik meg” a szovjet szerepvállalásról (és szerinte szovjet ejtőernyősök segítségével tudták csak „sikeres partizánharcukat” megvívni), pedig az olvasmányban egyértelműen megjelenik, hogy „a partizánok között sok volt már a szovjet katona is”. (Egyébként a felkelést a németek a hozzájuk hú szlovák haderővel közösen leverték.)

A(z) Adobe Flash Player érték már nem támogatott

A munka dala

Megjegyzendő még, hogy a bírálónak – szerencsére – nem akadt meg a „gy” betűt begyakoroltatni hivatott mondaton sem: „*magyar gyermek vagyok!*” (Egyébként a „gy” betűhöz kapcsolódó történet egy *gyárról* szól.)

A könyv, valamint dokumentum (tiszta) Ortutay Gyula miniszter 1949. évi iktatott iratai között található, a XIX-I-1-v-1939-1949. levéltári jelzet alatt. A feljegyzést írógéppel készítették, illetve javították (x jelekkel történt átgépeléssel), az ezeken kívül észlelt hibákat pedig grafitceruzával igazították ki. A további pontozási hibákat és az egyértelmű félregépeléseket javítottuk, a nagyon jellemző kifejezéseket [!] jellel hangsúlyoztuk ki. Az eredetileg is a szövegben szereplő (sic!) bejegyzést, valamint a hármás központozásokat (...) meghagytuk.

A bírálóban lapszámokkal megadott és így kritika alá vont olvasmányokat digitális másolatban csatoljuk.

[2]

[Képgaléria megtekintése](#) [2]

Forrás

A felvidéki magyar kisiskolások olvasókönyvének bírálata

Bizalmas!

Bíráló

a csehszlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolák számára készült ABC és olvasókönyvről

A tankönyv világnézete

Azért kell ezzel a szemponttal kezdeni, mert ebben a könyvben a súlypont a klerikális ideológián van. Nyíltan és lappangva klerikális világnézetet hirdet, olyan következetességgel, hogy felvehetné a versenyt bármely 1945 előtt készült tankönyvvel.

Az „olvasmányok” című rész Pósa Lajos Imájával kezdődik (66. lap) és Pósa Lajos Fohászával zárul (108. lap).

Előbbiben a szülőkre, utóbbiban a házára kéri Isten áldását. A karácsonyt Endrődi Sándor Jézuska versével ünnepli (84. lap). Utána közölnek egy Betlehemesek című olvasmányt az 1948-as magyar I. osztályos falusi könyvből, amelyet mi idén kivontunk a forgalomból.

Fenti olvasmányok inkább a könyv vallási vonatkozásaira mutatnak rá. Ennél sokkal súlyosabb az a klerikális ideológia, amit a gyerekek ebből a könyvből elsajátítanak.

Május 1 [!] alkalmából: a munkásember kérés kezét szeretettel szorítja meg minden ember (100. [lap]). A kérés tenyér klerikális tradíciójának visszatérése!

Adjunk hálát mindig, hogy egészségesek vagyunk. (98. lap).

A munkás piszkos ruhában jár, de azért meg kell becsülni, - ez a morálja a 71. lap „Becsülj meg mindenkit” című olvasmányának. „A becsületes munka nem szégyen” keresztény erkölcs.

A mi házunk című Szabolcska Mihály vers (91. lap): „Ez a mi kis házunk százszor is megáldott”.

Este a faluban (72. lap) „nemsokára megszólal az estéli harangszó. Nagymama a sarokban imádkozik.”

„Tanulj, tanulj, ki tudja, mi lehet még belőled! Elnökünk is szegény falusi fiúból lett a köztársaság elnöke. Mindenki boldogul, aki tanul és dolgozik” - (80. lap). Ez így nem szocialista világnézet, amely a munkásosztály vezető szerepét és a dolgozók tág lehetőségeit hirdeti, hanem az egyház szava, amely mindig is megcsillagotott ilyen délibábokat az elnyomott osztályok előtt.

Ez a klerikális ideológia lappangva visszatér a politikai szövegekben is.

„A győzelem ünnepe” című vers, amelyet Csehszlovákia felszabadulása alkalmából közöl a könyv, a következőket írja: „Ó, be szép nap, be szép ünnep! A szívek hogy megenyhülnek! Dolgozhatunk csendben, szépen, Békességben, egészségben.”

Nem az a főhiba tehát, hogy a tankönyvben néhány ima is előfordul, hanem az, hogy a világ jelenségeit (emberi munka, egészség, családi élet, politikai események) irracionális ideológiával áthatottan tanítja.

Politikai szempontból súlyos hibák vannak a könyvben.

Azért nem ezzel kezdtük, mert a könyvben nem ez képez súlypontot.

A Szovjetunió szinte elő sem fordul. Egyetlen helyen (100. lap) „A szovjet hadsereg (kis sz-szel és kis h-val) előtt a németek letették a fegyvert... A szovjet hadseregnek köszönhetjük hazánk felszabadulását is.” De utána a győzelem ünnepe című már említett versben a szívek enyhültek meg, mert „dolgozhatunk csendben, szépen”.

Az a szó, hogy a Szovjetunió *nem* fordul elő a könyvben. Ehelyett a 47. lapon az O betű begyakorlására: „Oroszország a legnagyobb ország az egész világon, Óriás ország a sok kis ország között.” Tehát nem a Szovjetunióról, hanem Oroszországról beszél a könyv és nagyságát *területi nagyságára* korlátozza.

Az orosz forradalomról (sic!) egy olvasmányban megemlékeznek. Ez az olvasmány egy szegény családot ír le. Olyan szegények, hogy egy gyerekük is éhen hal. „Istenem, de megbüntettél minket” - sóhajt fel ekkor az anyja. Majd kitér a forradalom és utána a „szegény embereké lett minden ... már nem halnak éhen a gyerekek ... mi sem akarjuk, hogy a gyerekek akárhol is éhen haljanak.” (75-76-77. lap)

Tehát ha a szegénység Isten büntetése - akkor a forradalom nyilván Isten áldása. Továbbá:

Politikailag súlyosan hibás, talán ellenséges is az a beállítás, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eredménye az, hogy a gyerekek többé nem halnak éhen és ezért örülünk neki.

Ennél is súlyosabb azonban az, hogy amikor az olvasókönyv néhány lappal tovább (82. lap) megemlékezik Leninről és Sztálinról (Sztálin helytelenül Sztalinnak van írva) - nem tanítják meg, hogy ők voltak az Októberi Forradalom hősei, ők voltak azok, akiknek a néhány oldallal előbb tárgyalt felszabadulása köszönhető.

Egy olvasmánnyal emlékezik meg 1918. október 28-ról (a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának ünnepe), de nem mondják meg, hogy Csehszlovákia igazi felszabadulása 1945-ben következett be és a Szovjetunióknak köszönhető.

A Szovjetunió felszabadító szerepének elhallgatása ennél is kirívóbb a következő olvasmányban: „A kis partizán” címen (105. lap) megemlékeznek 1944. augusztus 29-ről „a szlovák nemzeti felkelés ünnepéről”. Egy gyerek-hősről van szó az olvasmányban. Nem tudom, valóban így nevezik-e ezt az ünnepet a Csehszlovák Népköztársaságban, de ha igen, akkor is közismert, hogy szovjet ejtőernyősök segítségével tudta a szlovák nép sikeres partizánharcát megvívni a németek ellen. Erről azonban a könyv nem emlékezik meg.

Egyszer találkozunk a kommunizmus fogalmával „A kis kommunista” című versben. Ebben a versben arról van szó, hogy „minden népet megbecsülök ... mindenkiben testvért látok”. Meg kellene kérdezni a tankönyv szerzőjét, helyesnek tartja-e a gyerekeket arra nevelni, hogy az amerikai imperialistákat is becsülje meg, és testvérét lássa bennük. S ha helyesnek tartja, hiszi-e, hogy ez a beállítás megérdemli a „kommunista” jelzőt.

Magyarországról egy helyen szól a könyv. A szabadság ünnepe című olvasmány (74. lap, 1918. október 28-ra való megemlékezés). Itt megemlíti, hogy „a magyarok is ugyanannak az idegen királynak [az] uralma alatt éltek. Eppen úgy elnyomták őket is, mint a cseh és szlovák nemzetet. Ezért örülnek a magyarok is szívből a cseh és a szlovák nép barátságának.”

De arról, hogy Magyarországon is németek voltak, hogy itt is fasiszta elnyomás volt, amely alól a Szovjetunió szabadított fel bennünket, hogy minden népi demokrácia a Szovjetunió segítségével építi a szocializmust, - arról a könyv nem emlékezik meg.

Természetesen nem tárgyalja a tankönyv a nemzetiségek helyzetét, s ez nem hiba, hat évesekről lévén szó. Tanít a csehszlovák haza szeretetéről, s ha ezt nem hatná át a klerikalizmus, nagyon helyeselnénk.

De, ha a nemzetiségi kérdést - helyesen - nem veti fel, igen furcsán hat a következő mondat: „Sorsunk Szlovenszókhoz köt.” (55. lap) Figyelmem kívül hagyva azt, hogy miért Szlovenszók, miért nem Csehszlovákiáról beszél, mindenesetre fel kell figyelni erre a megjegyzésre. A sors ide köt - ez azt jelenti, hogy bele kell törődni abba, hogy itt kell élnünk. A szovinizmus tér vissza ebben a mondatban. A népi demokráciák nem ezzel a gondolattal nevelik a nemzetiségek gyermekeit.

Politikai szempontból tehát súlyosan hibás és hiányos a Szovjetunió felszabadító szerepének tárgyalása; a Szovjetunió és a népi demokráciák viszonyának tárgyalása; hiányos a Magyarországról való megemlékezés, nem is annyira mennyiségileg, - hiszen kis gyerekekről van szó, inkább szemléletében. Utóbbi szükségyszerűen következik a Szovjetunió elhanyagolásából: nem lehet a mai Magyarországról, Magyarország és Csehszlovákia viszonyáról a Szovjetunió kihagyásával beszélni.

Pedagógiai szempontból a könyvben kirívó hibák vannak. Nem foglalunk itt állást az írás-olvasás didaktikájára vonatkozóan, bár ezzel sem értünk egyet. Kiemeljük azonban a következőt:

- A könyv anyagszegény. Nem tanít semmit. Nem ad ismereteket. Alig van 3-4 olyan olvasmány, amiből valami konkrét tudásanyagot lehetne meríteni.
- Mesébe öltöztetve találunk szórányosan természetismeretet beszélő állatok, megelevenített természeti jelenségek fordulnak elő [!]. („Az idő” (86. lap.) „Mackó úr pihen” 87. lap, Zümmögő úrfi, 59. lap.) A természeti jelenségek tárgyalásánál is észleljük a klerikális színezetet.
- Az ismeretanyag helyett rengeteg moralizáló olvasmány van, erősen klerikális ízzel. (Mosakodás, evés, Hála a szülők iránt, stb.)
- Legsúlyosabb pedagógiai hibája a könyvnek a *ügyöngés*. Iskolapéldája annak a gyermekded nyelvezetnek, amit évek óta ki akarunk küszöbölni a tanításból és a gyermekirodalomból. A könyv majdnem mindent versben tanít. Versbe szedi, hogy már ismerjük az abc-t, hogy megtanuljuk az y-t, hogy megtanuljuk a kettős mássalhangzókat és így tovább. Ezek természetesen igen rossz versek. Szlovákiában élő gyermekekről lévén szó ez nem csak azért hiba, mert az irodalmi színvonalat rongja, hanem azért, mert ezeknél a gyermekeknél különösen fontos, hogy szép magyarságot tanuljanak, hiszen a magyar nem anyanyelvük [!].

A magyar szerzőktől közölt irodalmi anyagban egy József Attila szakasz, egy Illyés versrészlet és egy Móricz Zsigmond gyerekvers kivételével olyan szerzőket találunk, mint Pósa Lajos, Endrédi Sándor, Szabolcska Mihály. Ezeknek a szerzőknek szerepeltetése helytelen.

xxx

E könyvnek tehát, ha egészében nézzük, az a tanulsága, hogy nyugodjunk bele sorsunkba, mert minden isten rendelése szerint történik. Elhanyagolja a Szovjetunió vezető és példamutató szerepét és így sem Csehszlovákiát, sem Magyarországot nem tárgyalja helyesen. Pedagógiai szempontból legfőbb hibája, hogy keveset tanít, nem közöl ismereteket, ehelyett moralizál és mítikus valóság szemléletet ad.

A könyv illusztrációi egészen kevés kivételtől eltekintve parasztokat ábrázolnak, népviseletben. Ez helytelen, félreérthető.

Ez a könyv tehát nem üti meg azt a mértéket, amit egy népi demokráciában a tankönyvnek el kell érnie és nem alkalmas arra, hogy a csehszlovákiai magyarok ebből tanuljanak.

MOL XIX-I-1-v-1939-1949. (Magyar Országos Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Ortutay Gyula miniszter, 1949. évi 1939. iktatószámú ügyirat.) Eredeti, gépelt és kézzel javított tiszttázat.

Címkék:

[1949](#) ^[3]

[Csehszlovákia](#) ^[4]

[VKM](#) ^[5]

[ABC-s könyv](#) ^[6]

[Felvidék](#) ^[7]

[Szlovák Nemzeti Felkelés](#) ^[8]

[Szlovenszókó](#) ^[9]

[sztálinizmus](#) ^[10]

[Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium](#) ^[11]

[kítelepítés](#) ^[12]

[deportálás](#) ^[13]

[tankönyv](#) ^[14]

[klerikális ideológia](#) ^[15]

Kiadás: 11. évfolyam (2011) 4. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/kuriozumok/sztalinista_biralat_budapestrol.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/kuriozumok/sztalinista_biralat_budapestrol.html

[2] https://www.archivnet.hu/.../galeria_pop.php%3Fga_id%3D58

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1949>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/csehszlovakia>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vkm>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/abc-s-konyv>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/felvidek>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szlovak-nemzeti-felkeles>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szlovenszko>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/sztalinizmus>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vallas-es-kozoktatasugyi-miniszterium>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kitelepites>

[13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/deportalas>

[14] <https://www.archivnet.hu/cimkek/tankonyv>

[15] <https://www.archivnet.hu/cimkek/klerikalis-ideologia>